

КРАСА ДУХУ ВЧИТЕЛЯ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Педагогіка
ШКОЛИ

УДК 37.011.3-
051:130.123

Грунтовний науковий екскурс в проблему духовності Людини, її природи, власні уявлення феномена «духовності», квінтесенцію яких презентовано у статті авторським визначенням поняття «духовності», дозволили автору запропонувати українському вчителю наукові засади виховного процесу, покликаного народжувати «людське в людині», відроджувати духовність як втілення найкращих зразків людської поведінки з позиції Краси людського Духу.

Автор наголошує, що у підростаючих поколіннях необхідно виховувати Красу Духу, починаючи вже з дошкільного і молодшого шкільного віку.

Як це робити в закладах освіти, ілюструє на конкретних прикладах альтернативного виховання, що здійснюється академіком НАПН Вірою Львченко, директором-новатором Світланою Белухою та вчителем-методистом Світланою Сироїзко.

Справедливо зазначає, що про Красу Духу вчених, педагогів сьогодні мало говорять, й переконує читача, що це слід робити, бо для нашої молоді вони є ідеальним зразком для наслідування.

Стаття зацікавить і вчених, дослідників проблем духовності, і практиків-новаторів, учителів, свідому українську громадськість.

Ключові слова: людина як космопланетарне явище, духовність, калокагатія, «жива педагогіка», життєва енергія, краса і дух, альтернативне виховання, вчитель – ідеальний зразок Краси Духу.

«Для окрылення нашего смысла жизни нам лучше поверить, что наше земное есть Великая Школа, которая готовит нас будущих строителей Космоса, будущих творцов новых планет, новых созвездий, новых жизней на них. Только нужно будет сдавать один экзамен на духовность».

Ш. Амонашвили

Філософська наука в усі часи обстоювала думку про те, що центральним стрижнем всіх найактуальніших проблем розвитку цивілізації є проблема людини – істоти, яка володіє унікальною якістю внутрішньої роботи над зміною своєї власної природи. «...У центрі світобудови стоїть людина. Бо вона важливіша від усіх інших творинь, які залежать від структури світу. Хоча вона мала на зріст, вона могутня

силою своєї душі... Вона має керувати своїм життям ретельно за правилами Творця, щоб зберегти рівновагу в космосі». Поводирем душі є Дух, який Творець вдихнув у людину і який «охоплює і проникає у все суще, змінює і розширює простір життєдіяльності людини, наближає її до Бога, робить неперевершеною не тільки на землі, а й у космосі» (В. І. Кафарський) [11, с. 23-24].

У руках людини зосереджені всі багатства людського буття, цінності життя і цінності

Галина ШЕВЧЕНКО¹

Дійсний член НАПН України, доктор педагогічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, академік Міжнародної Слов'янської педагогічної академії освіти імені Яна Амоса Коменського, член Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, директор науково-дослідного Інституту духовного розвитку людини, завідувач кафедри ЮНЕСКО «Духовно-культурні цінності виховання та освіти»

¹Шевченко Г. П.

Духовність – ідеал взаємодії людей усього світового товариства суспільства. Тому вихованням людини людство опікувалося протягом всього свого існування. У кожен історичну епоху формувалася образ людини не тільки свого часу, а й людини майбутнього. Безперечно, цей образ завжди був наділений гуманістичними, високоморальними, духовними та естетичними цінностями. Серед цих цінностей особливо значущими були цінності краси людини, краси її поведінки, краси думки, краси мислення, краси вчинку, краси ставлення до людей, природи та навколишнього світу. Згадаємо Стародавню Грецію і невмирущу силу її наукових, духовно-моральних та естетичних надбань. Ідеал досконалої людини назавжди закарбований у вічно актуальній філософській спадщині Платона, Арістотеля, Демокріта, Сократа та інших. Епоха Відродження відзначалася прагненням до утвердження гуманістичних цінностей, особливою увагою до людини, її зовнішньої і внутрішньої краси, що знайшло своє відображення у неперевершених творах образотворчого мистецтва у таких митців, як Леонардо да Вінчі, С. Боттічеллі, Мікеланджело, Рафаель, Тиціан та інших. Митці у різних видах мистецтва прославляли гармонійну єдність Краси тіла і Краси Духу, людину як моральну й естетичну цінність, як зразок естетичної досконалості.

Тисячоліттями найсвітліші голови світу б'ються над питаннями виховання людини гуманної, красивої, богоподібної. Складність процесу виховання пов'язана з багатьма чинниками, зокрема не розгадано ще до кінця таємничою природою людини, в якій добро межує зі злом, світло з темрявою, любов з ненавистю. У Конфуція щодо добра і зла є така мудра думка: «Хтось запитав: «Чи правильно говорять, що за зло треба платити добром?» Вчитель сказав: «Чим же тоді платити за добро? За зло треба платити по справедливості, а за добро – добром». А.-Ф. Шиллер зазначав, що «тільки той може гаряче любити добро, хто здатний від усієї душі, непримиримо ненавидіти зло». Складність процесу виховання пов'язана і з спрощеним розумінням того, що вихованням може за-

йматися будь-хто без досвіду і науки, без традицій і культури, без любові, доброти й толерантності, без образів – зразків вихованості.

І що є особливо небезпечним у процесі виховання, то це формалізм, який оминає дитячі Душі, але згідно з яким батьки, педагоги виконують справно свої обов'язки. Книжна педагогіка, на жаль, далека від «живої педагогіки», суть якої полягає у гармонійному звучанні мелодії душі вчителя, учня й батьків в одному реєстрі. Ж.-Ж. Руссо, звертаючись до вихователя, писав: «Вихователь! Яка піднесена потрібна тут Душа! Він повинен бути або батьком, або більше, ніж людиною». Доречно згадати мудрі слова Я. А. Коменського, який, звертаючись до вчителя, говорив: «Ти хочеш бути для дітей Богом? Ти не станеш для них таким, поки не перестанеш бути ідолом». А. Песталоцці, який з великою любов'ю і теплою ставився до вихованців, писав: «Яке щастя зустрічати посмішку на їх обличчях., привчати їх руки до чесної праці, звертати їх думки до Творця! Думати, що в бідній дитині проявить себе геній і моральна велич!»

В основі живої педагогіки лежить любов, доброта, сердечність, почуття симпатії, жалість, благоговіння, відповідальність за тих, кого ми «приручаємо». Відомо, там, де порушено гармонію і культуру взаємодії дітей з батьками, з учителями трапляються критичні педагогічні стресові ситуації, що призводять до протистояння та різних негативних наслідків. Беззаперечно одне – людська природа є суцільною загадковою і тому її виховання потребує високого мистецтва, майстерності, інтуїції, психолого-педагогічної і загальної культури (вихователь має бути сам вихованим, як наголошував К. Д. Ушинський). Дуже важливо знайти саме той ключик до душі і серця вихованця, який би відкрив «золоті надра» його природних дарувань і допоміг би «засяяти блиском свого неповторного індивідуального таланту» (В. О. Сухомлинський).

Сьогодні значно актуалізується думка О. Клизовського про те, що нова епоха еволюції життя потребує нового світо-розуміння, виявлення нових факторів законів розвитку життя, від яких залежить рух уперед, вищі устремління, вічне удосконалення. Він наголошував на тій небезпечності, коли один фактор життя стає гальмом розвитку. Таким фактором, що закінчив свій розвиток, він вважав сучасний людський розум, а новий фактор розвитку людства – людське серце, душевність, духовність. Серце залучає людину до Світу Вищого [12]. Необхідно в цьому контексті згадати мудрість Г. С. Сковороди, який висунув ідею кордоцентризму у вихованні підростаючих поколінь. «Голова усього у людині є серце людське. Воно ж і є сама дійсна в людині людина, а усе інше є зокілля. – А що є серце, як не душа? Що є душа, як не бездонна думок безодня? Серце – корінь життя і обитель вогню і любові. Справжньою людиною є серце в людині. Глибоке серце є не що інше, як думок наших безмежна безодня. . . . Серце чисте зерно, що проросло небеса і землю, дзеркало, яке вміщує в собі і живо змальовує усе створіння вічними красами. Твердь, що утвердила мудрістю своєю дивні небеса, рука, що тримає в собі коло земне і порох нашої плоти. . . » [25; 27]. Г. Сковорода вважав, що «добра, тобто справжня людина завжди відноситься добре із дорогого скарбу серця» [26; 27].

О. Клизовський наголошував, що сердечність ґрунтується на принципі віддання всього на служіння іншим. Відмінність між людиною, яка живе розумом і серцем, виявляється в тому, що закони духовного життя, закони сердечності передбачають прояв кращих людських якостей – шляхетності, щедрості, співчуття, милосердя, любові, загальнолюдськості. Людина, яка живе лише розумом, позбавлена істинної культурності, тому вона виявляє такі якості, як самість, егоїзм, жадібність, нетерпимість, байдужість, бажання все захопити для себе і все отримати на свою користь [12, с. 656].

СУЧАСНА НАУКА ПРО ПРИРОДУ ЛЮДИНИ

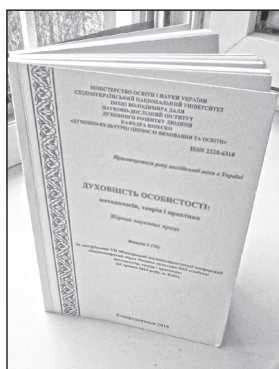
З точки зору сучасної науки природа людини надзвичайно складна, адже вона є органічним поєднанням біологічного, соціального та космічного. Прослідковується досить глибока і яскрава думка вчених стосовно того, що людина є найпрекраснішою часткою мікрокосмосу, плодом великої любові Землі й Космосу. Звертає на себе увагу новий модельний підхід до пізнання єдиного й цілісного світу, на якому побудована філософська картина космічного феномена людини. І. О. Александров [2, с. 432], поділяючи погляд на людину як на космопланетарний феномен Тейяра де Шарлена, академіка В. П. Казначєва, К. Е. Цюлковського, В. І. Вернадського, А. Л. Чижевського, О. М. Козирєва, Б. Л. Личкова, їхні ідеї цілісності та єдності природи й космосу, наголошує на специфічній особливості нового етапу розвитку земної цивілізації, суть якої він бачить у зміні світогляду людини: від ідей антропоцентризму до космоцентризму. На цьому наголошує і Салас Сомер: «Істинна мораль – це повага космічного порядку, установленого Логосом, Божественною еманациєю, що підтримує порядок і структуру Всесвіту», а для цього «необхідно привести у відповідність людську поведінку з нормами космічної гармонії і Божественними законами, що управляють Всесвітом, практикувати особистісну духовну дисципліну. Життя Всесвіту підтримується вищою розумною упорядковуючою силою» [28, с.45]. Це підсилює увагу до вивчення глибинної сутності людини. Спираючись на ці особливості, можна проектувати програму «окультурення», вдосконалення людського, формування ноосферної людини з ноосферним рівнем свідомості, «яка живе і діє в гармонії з собою і з Світом у відповідності з універсальними законами Землі і Всесвіту і здатна вводити вищі духовні космічні енергії в наше земне середовище» [18].

Учені до основних компонентів людської сутності відносять розум, свідомість, дух, душу і діяльність, що відображають цілісність її внутрішнього світу.

Тож проблема виховання сердечності, душевності, духовності людини особливо актуалізується в новий історичний час у XXI столітті (див. вріз на цій сторінці).

Космопланетарна сутність людини пояснює багато чого незрозумілого в природі людини: залежність біологічних й психічних про-

Духовність – ідеал взаємодії людей усього світового товариства

Цей збірник в ряду тих, які узагальнюють значну науково-громадську роботу Г. П. Шевченко по утвердженню проблематики духовності в освітньо-культурному просторі країни

цесів від фізичних змін у космічному просторі; біоенергійноінформаційні фактори свідчать про наявність у людини тонкої енергетичної оболонки, аури, яка є показником фізичного й духовного стану людини. Є достатня кількість наукових доказів, життєвих ситуацій того, що позитивні думки, моделювання думками образу наших мрій, нашого кохання, ідеальних відносин між людьми сприяють реалізації наших планів, задуманих перспектив на майбутнє. Віра і Надія в світло-задумане додають енергію здійснення задумів і мрій. Наші негативні та сумнівні думки впливають негативно на стан здоров'я, руйнівню впливають на ауру.

Слово і думка – це інструменти Творення, які створюють потужні торсійні потоки. Думку називають силою, космічною енергією, «Вселенським розумом», «Єдиним початком Всесвіту», що діє кризь простір і час. Думка – таємниця. Звідки прийшла і чому саме в цей час? Відповіді на це питання поки що немає. Приступаючи до виконання будь-якої справи, люди завжди змушені думати, моделювати задумане. На жаль, поки що немає «школи Думання», а є «школа знань», яка освітлює, просвітлює молодь, але спеціально не навчає думати. А Думання – то Надзвичайна Сотворчість з Божественною енергією, осяяна натхненням Творця.

Сьогодні вчені звертають увагу на агресивність середовища, в якому нині живе людина, на енергетичні атаки,

яким вона не може протистояти, що призводить до серйозних життєвих проблем: хвороб, невдач, власної неадекватної поведінки [11, с. 290]. В. І. Кафарський звернув увагу на те, що сучасна наука класифікувала енергоінформаційні атаки: «прямий енергетичний пробій, енергетичний вампіризм; програмування; вкладення в ефірне тіло самостійної енергоінформаційної конструкції, спрямованої на руйнування аури людей». Учений зазначає, що власним мисленням, лихослів'ям, люттям, заздрістю, прокляттям, злими словами, а також аналогічними прийомами з іншого середовища здійснюються глибока руйнація енергетичної структури особистості і руйнівні торсійні процеси в людському організмі [12, с. 290]. Про ці руйнівні процеси завжди пам'ятав народ і застерігав від необачних вчинків. Про це повинні знати і школярі, і студенти, необхідно прищеплювати любов до себе, виховувати відповідальність за своє здоров'я, свої думки й почуття, свої мислеформи й мислеобрази. Тому мистецтво виховання передбачає і делікатність, наукову доказовість розповідей і настанов про оберіги фізичного і духовного здоров'я підростаючих поколінь.

Ми живемо у буремні часи. Все ще не закінчуються війни на Землі, значно активізується боротьба зла з добром, йде активний процес переоцінки духовно-моральних цінностей. Стає дедалі більш актуальною проблема спасіння сучасного світу від моральної деградації людства і знецінення культури як необхідного взірця розвитку цивілізації. Викликає занепокоєння знецінення устремління до добра на противагу зла. Існує небезпека позбавити людину її духовної сутності, культури, національно-культурної іден-

Вийшла друком нова монографія «Виховання краси духу: теоретичний і практичний аспекти» (див. п. 32 списку використаних джерел на С. 38)

Директор школи, ліцею, гімназії № 2 2018

тичності та віри в ідеали. Особливе занепокоєння викликають духовна сфера суспільства та її вплив на духовний світ і «духовне поле» людини, що залежить від національно-культурних традицій, внутрішнього світу людини, запозичення і впровадження в світ культури особистості різноманітних зарубіжних моделей образу життя і поведінки людини.

Основою співіснування людства є моральність як «вищий ступінь гармонізації якостей особистості з собою і Законами Світобудови» [17, с. 93].

Спасіння людства безумовно залежить від мистецтва виховання людини. Кожне покоління має привносити своєю життєдіяльністю найвищі найкращі зразки людського буття. Цінність людини визначається її прагненнями до досконалості, найвищих вершин людської думки і краси вчинків, суть яких завжди високоморальна, високодуховна й естетична. Повноцінна людина має бути високодуховною і жити за законами Істини, Добра і Краси. Слід ще додати Віру, Надію, Любов та Мудрість. Це своєрідні моральні домінуючі образи людського життя, якими кожна людина повинна користуватися як своєрідним дороговказом, який приведе її до найвищих щаблів досконалості та ідеалу. Саме від таких людей залежить процвітання будь-якого суспільства, в якому панують духовно-моральні цінності та обоження Краси у всіх її проявах.

На відміну від усіх живих істот на землі тільки людина здатна привносити в життя Красу Духу як втілення божественного початку людського життя. Сутність Краси Духу може бути розкрита через категорії «Краса», «Дух», «Духовність». Сучасні дослідники вважають, що Краса Духу рівноцінна

ВИХОВАННЯ ДУШІ

Провідні педагоги усіх часів і усіх народів звертали особливу увагу не тільки на опанування підрастаючими поколіннями знань, а й на виховання душі. Представляє інтерес точка зору Н. Маслової щодо розуміння сутності душі. *«Душа – здатність вібраційного налаштування на своє власне космічне звучання. Це мелодія, яка співає, стогне, плаче, страждає, кличе, любить. Налаштування на власну співзвучність»* [17, с. 76]. Кожній душі притаманний тільки їй певний вібраційний звукоряд, що створює неповторну мелодію, яка втілює всю різноманітність людських емоційних переживань. Тому, на думку автора, душа – не орган, а орга'н [17, с. 76]. Важливою якістю душі Н. Маслова вважає самоналаштування для взаємодії зі Світом. Вона визначила вісім рівнів якостей душі, до яких віднесла – дикий, грубий, закритий, відкритий, високий, піднесений, мудрий, божественний. Першим трьом рівням відповідає негативний (низький) план емоційного стану, який характеризується приземленістю, утилітарністю, прагматичністю, нестійкістю. Наступні п'ять Н. Маслова розглядає як стан прагнення до саморозвитку, самокорекції, поетичного, поетичного, піднесеного, захопленого сприйняття Гармонії Світу. Мудра душа відрізняється урівноваженим станом всезнання, загальною любов'ю до світу. Восьмий рівень авторка розглядає як високий ідеал, світлий маяк, що вказує напрям усім іншим напрямкам розвитку людської душі. Нам імпонує думка Н. Маслової про те, що той, хто хоче наслідувати мелодію своєї душі і творити щось добре, не повинен розраховувати на загальне схвалення і підтримку, розуміння і похвалу [17].

Академік Б. Т. Лихачов ввів у педагогіку термін «екологічно чиста аура душі», а під душею він розумів органічну ідеально-матеріальну цілісність всіх фізичних, енергетичних, свідомо-безсвідомих, психофізіологічних та духовних сил індивіда [15]. Слід наголосити, що академік Б. Т. Лихачов писав це в часи жорсткого «прокрустового ложа» атеїзму, тому далеко не всі сприйняли інноваційні думки вченого, вважаючи їх з наукової точки зору некоректними.

Б. Т. Лихачов вважав, що «душа людини гармонійно організована, упорядкована, структурована. Душа існує не тільки як внутрішня, прихована від прямого спостереження ієрархія ідеально-матеріальних процесів, а й як цілісне духовне утворення, що формується в результаті взаємодії зовнішніх і внутрішніх факторів. Вона утворює і випромінює, транслює із своїх надр унікальну для кожного індивіда ідеально-матеріальну інформацію – ауру. В системі аури використовується біоенергетика всього організму фізіологічних систем, енергетичних точок. Як інформаційно наснажена, ідеально-матеріальна енергетична мікроатмосфера аура пресується в особистості в певну духовну сутність, квінтесенцію і проявляється як індивідуальна характеристика її морального обличчя, морально-естетична спрямованість, духовний стрижень самостояння, що дозволяє особистості визначитися в житті» [15].

Аналіз цього визначення дає можливість зрозуміти, чому Б. Т. Лихачов так турбувався про виховання чистої аури душі, адже вона є енергетичним духовним центром народження «людського в людині», духовності, Краси Духу, своєрідним диригентом мелодійного звучання людського, духовного «Я», творцем власної щасливої долі. Духовне «Я», з точки зору А. Шопенгауера, – єдина абсолютна чиста складова індивідуума, обов'язок якого – стати людиною, виробити характер і волю, зміцнити дух, побороти пристрасті й досягти доброчесності, світові дати те, чого він чекає від неї» (Цит. за: Кафар-

ський В. І. Духовні істини і моральні цінності людини. 2016. С. 228). Хоча заради справедливості слід нагадати, що є і темні душі, аура в яких має темні плями. Ось чому так важливо плекати чистоту аури душі підростаючих поколінь, підтримуючи її любов'ю, яка, як говорив Апостол Павло в Першому посланні Коринтянам (гл. 13), «не шукає свого, не мислить зла, не заздрить, не хизується, не гордиться, милосердствує, довготерпить, сораджується істині, все переносить». Доречно згадати **Е. Фромма**, який писав, що любов – «це така форма відносин між двома людьми, яка зберігає цілісність кожного із них. Любов передбачає турботу, відповідальність, повагу і знання, а також бажання зростання й розвитку іншої людини» [30, с. 507].

Причиною морального падіння людства є бездуховність, втрата ціннісних орієнтацій й ідеалів, що породжує безсоромність, всюдозволеність у виборі методів матеріального збагачення, зло, ненависть, підступність, нехтування святинями, зневагу до честі і совісті. «...З виховання людства вилучено головний важіль удосконалення, головний фактор розвитку життя – виховання Духу. Людство переживає небувалу кризу саме через зупинку свого розвитку, через утрату своїх духовних цінностей. Економічне зубожіння є результатом зубожіння духовного» [12 с. 331].

На думку **І. А. Александрова**, духовність є тією особливістю, яка виділяє людину із всієї різноманітності організмів у світі, і що істинна сутність людини є багатогранною і визначається єдністю її природної, соціальної і космічної складової, відбиттям двох світів – космічного і планетарного [2, с. 100-101].

Зважимо на багатолічність людини та її суперечливість, суть яких виявляється в єдності й множинності таких протилежних якостей, як матеріальність і духовність, духовність і бездуховність, раціональність і ірраціональність, свідомість і безсвідомість тощо. Вважаємо слушною думку **І. О. Александрова** про три напрями пізнання інтегральної сутності складних явищ світу людини:

- вивчення роздільної та суцільної ієрархічної множинності властивостей людини, її різноманітності;
- вивчення космічної природи людини, розуміння космосу й людини в єдності й цілісності духу, розуму, свідомості, матерії і життя;
- вивчення єдності й цілісності світу, в якому функціонує людина як активна сила.

Людина як космопланетарне явище: СУТНІСТЬ ДУХОВНОСТІ

На основі уявлень про людину як космопланетарне явище можна зрозуміти сутність її духовності. Стародавні міфи, історико-культурні пам'ятки свідчать про те, що людина – істота неба і землі. Продовженням цієї думки є погляди на космос і життя **В. І. Вернадського**, **К. Е. Цюлковського**, **А. Л. Чижевського**, **І. О. Александрова**, **В. П. Беха**, згідно з якими доля людини залежить від долі Всесвіту, що життя великою мірою є явищем більш космічним, ніж земним, що життя приходить із Космосу, а код його записується на Землі. Космічна сутність людини визначається Космічним Абсолютом, що породив людину як собі подібну у вигляді системи мікрокосму і Космосу та впливає на неї своїми ритмами й законами розвитку. **В. П. Казначєв** висловив припущення про виникнення життя на Землі як результат «шлюбних стосунків» космічної зустрічі на Землі різних форм космічного життя – білково-нуклеїнової та польової. Отже імовірно сучасне людство є єдністю земних і космічних форм життя. ▶

красі Космосу, оскільки людина у цьому контексті розглядається як мікрокосм, який втілює досконалість, культуру, енергетичне поле, внутрішній світ.

Поклоніння Красі йде з найдавніших часів. Красі поклонялися у Стародавньому Світі. В афінській системі виховання домінувала ідея калокагатії – виховання прекрасної духом і тілом людини. Красі поклонялися і наші далекі предки. В історії слов'янської культури Краса домінувала як символ святості, честі, благочестя, мудрості.

Краса є своєрідним епіцентром в духовному вдосконаленні особистості. Краса органічно пов'язана з культурою. Для розуміння сутності Краси Духу важливо згадати погляди **О. І. Періх** та **М. К. Періх**. У «Живій етиці» **Олена Іванівна** зазначала, що «Краса – це Таємниця із Таємниць, Сокровенне із Сокровенного. Незрозуміле людьми, воно залишається ясним». Краса розглядається як спасіння людства, що сприяє гармонії в людському житті. Важливою є думка **О. І. Періх** про Красу як «синтез всіх вищих енергій, що спрямовує фокус духовного піднесення, рушійна сила еволюції» [23]. Особливість Краси проявляється у різноманітності єдності. Існує органічна єдність Краси і Духу. На думку **М. Бердяєва**, Дух є ніби подих Божий, який проникає в сутність людини і повідомляє їй найвищу гідність, найвищу якість її існування, внутрішню незалежність і єдність. Учений наголошував, що Дух є Дух Святий. Він завжди захисник, помічник, розрада, істина, краса, добро, смисл, свобода [3, с. 383]. До ознак Духу **М. Бердяєв** відносив свободу, смисл, цінність, творчу активність, любов, звернення до вищого божественного світу і єднання з ним [3, с. 380]. Дух є істина Душі, її вічна цінність

[3, с. 367]. Краса, за **О. І. Реріх**, – «найтонший покров Духу, найвища форма його вираження», а до Краси його приводить «підйом і напруга Духу, поривання і подвиг Духу». У розумінні **М. К. Реріх** та **О. І. Реріх** «Краса Духу як складова енергетичного світогляду виконує функцію перетворення світогляду людини, її внутрішнього світу, що полягає у Красі думок, почуттів, вчинків». Важливо зазначити, що **М. К. Реріх** визначав Красу «як енергетичний закон гармонії Духу, що осягається людиною через культуру, енергетичне поле якої і є джерелом Краси». **Олексій Леонов**, молодий український скульптор, твори якого є реальним втіленням Краси людського Духу, так висловив свою думку щодо Краси: «Я впевнений, що Краса є універсальною мовою для розуміння всіх народів. Сама мова Краси вже створює міст розуміння. Мистецтво реалізує найважливіше завдання для планети Земля: не дати зруйнувати той будиночок, на якому ми проходимо свою еволюцію сумісно з іншими царствами природи» [9].

Видатний культуролог ХХ ст. **Д. С. Лихачов** особливу увагу звертав на значення культури у створенні Краси. Він наголошував на органічному взаємозв'язку моральності і Краси, духовності і Краси, що особливо яскраво проявилось у його «Листах про добре і прекрасне» [16]. «Потрібно бути відкритим до людей, терплячим до людей, шукати в них найкраще. Вміння шукати і знаходити найкраще, просто «хороше», «приховану красу» збагачує людину духовно [16, с. 13]. Найбільша цінність у світі – життя: чуже, своє, життя тваринного світу і рослин, життя культури... А життя безкінечно глибоке. Ми завжди зустрічаємось з чимось, чого не помічали раніше, що вражає нас

ОСНОВОЮ ДУХОВНОСТІ Є ДУХ. Стає зрозуміло значущість Духу в житті, життєтворчості людини. У народі кажуть: «щоб не падав Духом», «сильний Духом – незламний, стійкий, значущий» – це означає привести в рух внутрішні сили – розум, свідомість, самосвідомість, творчість, підсвідомість, мудрість, добро, красу і повсякденно прагнути до того, щоб піднятися, возвеличитися над буттям, усвідомити себе у світі і світ у собі як промінь, що проходить крізь серце.

Мабуть, можна, розмірковуючи про Дух, припустити, що це спільне «ритмічне дихання Людини і Космосу, яке задається Космічним Абсолютом. Бо ми перебуваємо в безмірно розтягнутому, живому, діяльному й по-своєму шляхетному мозку, в потоці його всезагального розуму, добра й тепла» (І. Александров) [2]. Дух – це животворяща сила, життєва енергія, яка народжується кристалом «психічної енергії в його душі». Життєва або психічна, енергія поповнюється енергією Космосу. Дух – животворяща сила життя не тільки як хіміко-біологічного, фізіологічного та психічного процесів, а й як духовно-матеріальної субстанції, що вміщує Любов, усвідомленість, щирість, чистоту помислів і світлість почуттів.

Ми поділяємо точку зору академіка А. Акімова щодо визначення категорії Духу. Дух – «неділма, незмінна, божественно ідеальна тонкоматеріальна сутність, якою людина наділяється Богом від зачаття, що дає людині можливість стати богоподібною і забезпечити їй з'язок з небесами. Через Дух Бог стежить за нами. Через Дух наші звернення досягають небес. Духовність у цьому контексті є оболонкою Духу, яку напрацьовує людина протягом життя. У змістовому сенсі духовність – це стан людини, яка прийняла як основу своєї сутності Творця, ієрархію і Любов, і який прагне до них, живе з відкритим серцем, керується в своїх діях моральністю і добром, що орієнтовані на розширення свідомості, творче творення і самовдоконалєння, яке відбувається за законами законам Космосу» (А. Акімов) [1]. Життя природи, Космосу, людства здійснюється ритмічно. І серед багатомірних ритмів важливе місце займають ритми культурно-історичні, соціально-культурні, етнічні, цивілізаційні, культурні, формаційні, космокультурні, які формують суспільну підсвідомість індивіда. Отже, усвідомити сутність людського Духу можна крізь основні його структурні компоненти, які забезпечують життєдіяльність людини – історико-культурний, цивілізаційний досвід, вищі духовні цінності, творчу діяльність у всіх її різновидах. Вищими духовними цінностями є Істина, Добро, Краса.

Епіцентром людського життя є пануюча система цінностей, національно-культурні традиції та морально-естетичні ідеали певної епохи. Існує думка, що ознакою висоти цінностей є їх довготривалість та глибина задоволення в різноманітних почуттях. Вищі цінності вважаються трансцендентними. Поява цінностей обумовлена переживаннями від зустрічі з Красою, високоморальними вчинками, які є емоційно-образно насиченими і цілісно впливають на особистість, її думки, почуття, поведінку та сприяють формуванню потреб у спілкуванні з інтелектуальними, моральними та естетичними, в цілому з духовними цінностями. Отже, людина як космопланетарне явище має бути високодуховною і жити за законами Землі і Космосу. Духовність – властивість людини, що дає можливість на культурно-цивілізаційному, екологічно-моральному рівнях сприймати світ і ставитися до нього на основі морально-естетичної оцінки в єдності з «пізнанням» серця. Духовність не існує без «очищення вогнем свого серця».

Ми виходимо в розумінні духовності, спираючись на основні концептуальні положення про сутність людини як істоти розумної, мудрої, моральної, культурної, з художньо-естетичними задатками, яка створює як матеріальні, так і духовні цінності. Крім того, варто врахувати той факт, що людина розумна, моральна, культурна здатна до самобудівництва власної особистості. Духовність – це властивість, основна якість особистості, яка виділяє її не лише з середовища тваринного світу, а й інших людей, які перебувають на низьких рівнях морального, інтелектуального, художньо-естетичного розвитку. Не кожному людину можна назвати духовною особистістю, а саме таку, у якій найкраще виражені такі особистісні якості, як щирість, мудрість, стриманість, доброта, працьовитість, взаємодопомога, совісність, любов, чесність, порядність, відповідальність і яка є провідною у ставленні до людей, до світу взагалі. Такі люди головним чином визначають цінність особистості в суспільстві, трудовому колективі, сім'ї. Розглядаючи духовність як ціннісний стрижень особистості, ми вважаємо, що невід'ємними її компонентами є сердечність, душевність, краса, високий рівень розвиненості почуттів. Духовність є особливим типом взаємодії людей, де моральному початку віддається пріоритет. Це ідеал взаємодії людей усього світового співтовариства.

ДУХОВНІСТЬ, на наш погляд – це внутрішня енергетична сила особистості, стрижень життя, свобода вибору вищих духовних цінностей, творчість за законами краси і моральна культура вчинку. Духовність кожної особистості органічно пов'язана з її життєвими планами і установками. Духовність і буття людини – смисл, план будівництва людського життя, має в своїй основі цілісну гармонію, гармонію духу, душі й тіла, гармонію вчинків, які відповідають цілісній природі людини і цілісності світу.

Ми вважаємо, що духовність як специфічна людська якість втілює в собі найкращі зразки людської поведінки, мудрості, дотримання й утвердження в повсякденному житті вищих моральних законів, наслідування кращим загальноприйнятими естетичним ідеалам. Духовність, по суті, є найвищою сходинкою в системі людських якостей, де панують совість, честь, гідність, свобода, милосердя, гуманізм, душевність, сердечність, працелюбовство, творчість за законами краси. Особистість, що володіє розвиненими почуттями сердечності, є душевною людиною, яка прагне творити добро, прийти на допомогу тому, хто її потребує. Згідно з релігійним поняттям душевна людина, що творить добро, не повинна нагадувати ні собі, ні іншим про власне добродіяння, бо воно не передбачає взаємовіддачі.

У процесі свого життя кожна людина проходить складний шлях духовного розвитку і саморозвитку, творення внутрішнього світу за законами Добра і Краси, який являє собою процес духотворчості (творіння власного духу, душевності, духовності). Дух ми розглядаємо як енергоінформаційний потік насичення людини багатомірним досвідом духовних надбань цивілізацій і культур, що проявляється в таких моральних імперативах, як *Віра, Надія, Любов, Софіяність*.

Особливо варто наголосити на значимості *свободи як необхідної ознаки духовності*. Тільки така людина може стати духовною, яка є вільною і незалежною від ситуації. Людина, у якій є внутрішня свобода, незалежність від чужих думок, може бути істинним творцем і свого духовного образу, і благородних творчих діянь в ім'я радості й щастя людства.

Духовність неможлива без відповідальності, відповідальності перед світом, перед близькими, відповідальності за долю планети Земля.

своєю красою, несподіваною мудрістю, неповторністю [16, с. 14]. Життя як творчість.

Найбільша цінність, якою нагороджує людину мистецтво, – це цінність доброти. Нагороджена даром розуміти мистецтво, людина стає морально кращою, а відповідно, і щасливішою. Так, щасливішою! [16, с. 102].

Коли ми говоримо про красу, маємо на увазі не тільки красиве оздоблення будь-яких предметів і речей, а Красу і багатство внутрішнього світу людини, Красу її Духу, яку можна сформувати тільки шляхом перетворення свідомості на ціннісну свідомість, яка ґрунтується на системі духовно-моральних і естетичних цінностей. З цієї метою необхідно розвивати у підростаючих поколіннях здатність бачити і відчувати навколишній світ у всьому його різноманітті, розвивати творчу яву і формувати сприйняття з опорою на естетичну оцінку, формувати естетичні переживання, моделювати свій життєвий шлях з позицій Краси людського Духу.

Краса Духу проявляється і в почутті високої відповідальності за власні вчинки, ставлення до людей, природи та оточуючої дійсності, за результати своєї діяльності на нашій землі. Згадуються роздуми Олеся Гончара щодо духовності та Краси Духу. Взірцем ідеального, піднесеного, високодуховного втілення Краси Духу і Краси Вірності є образ Юрія Брянського в його трилогії «Прапоросці», який є духовно-моральним і естетичним ідеалом. Його зовнішність оповита красою: «Він стояв на бруствері облитий сонцем. Із-за довгих білих вій уважно дивляться голубі без блиску очі. Як соняшник у цвіту!..» У складних умовах війни, коли кожна мить його підстерігала смерть, він говорив про Красу Вірності до

Батьківщини і до своєї коханої Шури Ясногорської. «Все, все ми віддаємо тобі, Батьківщино... Все! Навіть наше серця і хто не звідав цього щастя, цієї краси... вірності, той не жив по-справжньому». В образі мудрого командира роти, духовно багатого людини, ім'я якого продовжувало жити серед його солдатів і після його смерті, в минулому студента, письменника втілює зворушливий романтичний портрет кращого представника молоді воєнних часів. Його Краса Духу проявлялася і в героїчному патріотизмі, і у стосунках з бійцями, і у світлій, чистій любові до коханої. Не можуть не хвилювати його відвертість і світлість душі, коли він говорить про свою любов до Шури, наголошуючи на тому, що на світі є багато красивих і розумних дівчат, які може й кращі за Шуру, але серця, саме такого серця як у коханої, він не зустрів. «От чому я й говорю, що найвища краса – це краса вірності. Люди, які кидаються на все, які розмінюють свої почуття направо і наліво, по-моєму, кінець кінцем мусять відчувати себе злидарями!» [5] Наше покоління виховувалося саме на таких образах, таких, які сповідували ідеали Краси Духу, людської гідності, совісті і честі. Все змінилося. І на превеликий жаль, не на краще. Теперішній час змінив багато чого. Але небезпечною є втрата, не просто байдужості, а що набагато гірше, саме втрата цінності Краси Вірності та Краси Духу. Сьогодні житєвоназначущі цінності значно змінилися. Реалії сучасного життя затьмарили романтичне сприйняття людських відносин, які піднімали людину над буденністю і сприяли визначенню ідеалів-маяків життєвого шляху. З гіркотою в серці можна говорити, що й сам провідник Духу **О. Гончар** сьогодні не на часі.

О. Гончара хвилювала думка: «Як бути справжнім, як удосконалитися, як мати повестись, щоб відчути себе перед лицем Всесвіту вінцем природи? Нашадки прийдуть, спитають колись: ану, якими ви були? Що збудували? Що зруйнували? Чим ваш Дух трепетав?» Відповідь на ці питання сьогодні є досить сумною.

ДУХОВНІСТЬ ТА ЦІННОСТІ

Не можна оминати виважені наукові погляди Н. Маслової щодо сучасного стану духовності й духовно-моральних цінностей суспільства і особистості. Вона звернула увагу на депривацію (втрата) цінностей, смислів, ідеалів, світогляду, творчості, відносин любові й дружби між людьми, що спричинило духовно-моральний занепад сучасного суспільства. Автор справедливо зазначає, що саме фальшиві цінності призвели до інтеграції фальшивих ідеалів, що є надзвичайно небезпечним для впливу на свідомість і підсвідомість кожної особистості [17, с. 101–105]. Небезпечним є руйнівний, аморальний, антиеволюційний характер впливу на особистість, який забезпечується методами впливу: підміна цінностей, брехня, хаос, розпушта. Заслугує на увагу аналіз Н. Масловою свободи слова, яку вона вважає «абсолютною безвідповідальністю і з жахливим масштабом аморальності» [17]. Ідеали спотворені всупереч законам людського суспільства; відбувається підміна програми гармонійного розвитку людини дисгармонійними, деструктивними. Занепокоєність Н. Маслової полягає у висновку: «*Це і є антипедагогіка у дії – повне ігнорування психіки людини, законів виховання і освіти. А тим самим Все загальних Законів Світу*» [17, с. 27]. Отже, **від духовності, від вихованості душі, від її наповненості світлом, добром, красою, вищими устремліннями і розвиненою культурою почуттів залежить статус людини у суспільстві.**

Ставлячи питання про таємницю та справжність **виховання**, Н. Маслова звернула увагу на те, що сьогоднішнє молоде покоління втрачає ціннісні внутрішні орієнтири, що призводить до втрати духовно-моральних орієнтирів, ідеалів у внутрішньому світі [17, с. 19]. Вона малювала схему, на якій представлено **внутрішньоособистісні рифи сучасної молоді**, до яких віднесла: *фізичні захворювання; зниження творчої активності; деградація міжособистісних відносин; соціальна непотрібність; деградація життєвих принципів; деградація світогляду; деградація потенційних можливостей, які подібні до соціальних рифів: відсутність цінності фізичного життя людини; відсутність цінності творчої праці; відсутність цінності міжособистісних стосунків; відсутність розуміння соціальної ролі людини; відсутність життєвих принципів і моральних ідеалів; відсутність світогляду віри; відсутність соціального потенціалу суспільства, колективу, країни.* Втрата ідеалів, внутрішньоособистісних і соціальних цінностей призводить до **світоглядних рифів**: *фізіологічні радощі; праця для заробітку; відношення за розрахунками; соціальна роль «шістки»; принципи прагматизму; формальний прагматизм віри; фізичне існування* [17, с. 21].

Духовність – ідеал вдаємодії людей усього світового товариства

У XXI столітті в епоху глобалізації і тотальної комп'ютеризації сучасної цивілізації панує ненависть, зло, які штовхають до військового протистояння народи, що колись були братами. Зруйнована ідея Краси Вірності і Краси Духу. Ілюстрацією цих подій є вірш **Олени Ольшанської, випускниці Луганського національного університету імені Т. Г. Шевченка «Донбаська пташка»**, в якому вчителька української мови та літератури з великим болем написала про своє рідне місто Луганськ.

«Не моє. Не веселе. Не місто.

Задзеркалля моє особисте.

Намисли добрячого тоста –

Де сховати від того лице?

Були друзі – і друзів немає.

Був тут дім – тепер дому немає.

Все минеться – все в світі минає,

Але як пережити все це?» [21, с. 41].

Краса Духу виявляється і в єднанні Людини і природи. Устами свого героя О. Гончар писав: «І самий смисл буття чи не в тому, щоб пити красу цих очей, жити у мудрій злагоді з природою, знати насолоду праці і поезію людських взаємин? І щоб навчитися цим дорожити, відчутти потребу все це берегти» [4, с. 3].

Краса Духу в наш час – це чітко визначена громадянська позиція сучасної людини і розвинене почуття дієвого патріотизму, небайдужості до долі Батьківщини. Зразком мужності, високого патріотизму, Краси Духу, безмежної любові до України є Небесна Сотня. Поетеса **Антоніна Листопад** у збірці «Солоний Хрещатик» написала «Реквієм Небесній Сотні»:

«Сиві печалі. Темна скорботність.

Хмари – на серці. Хмари – на сонці!

Сотнику! Сотнику, де твоя Сотня?!

Сотнику, Сотнику, де твої хлопці?...

А мої хлопці – квіти в дібровці.

А мої хлопці – Свічка у Храмі.

А мої хлопці – куля в голівці!

А мої хлопці – між Небесами.

Господи – Боже, в грудях затісно!

Капають сльози. Світу не бачать.

Сотнику, сотнику, що це за пісня?

Сотнику, сотнику, хто се так плаче?!

Плаче Україна.

Плачуть Українці.

В путь провозжають Сотню небесну.

Сочиться Пам'ять згустком у рані.

Чути Вселенські Горні Хорали.

Впали – не встали...

Та ж на Майдані!

Волю Вкраїні подарували.

Що там по щоках котиться з ока?

Сотнику, Сотнику, – жар! Не журися:

Вже твоя Сотня – дуже високо.

Сотнику, Сотнику, тільки молися.

А твоя Сотня – Військо Небесне

А твоя Сотня – Янголи Божі ...» [14].

Лейтмотивом «Довкілля» є виховання у підростаючих покоління національно-культурної ідентичності і безмежної любові до України, про що так яскраво написала **Ліна Костенко** і що цитує у своїй «Грамматике любови» **Віра Романівна**:

«Усе моє, все зветься Україна.

Буває, часом спліну від краси.

Спинюсь, не тямлю, що воно за диво –

оці степи, це небо, ці ліси,

усе так гарно, чисто, незрадливо,

усе, як є – дорога, явори,

усе моє, все зветься – Україна.

Така краса висока і нетлінна,

Що хоч спинись і з Богом говори» [6].

Широко ерудована, всебічно розвинена, з високим почуттям громадянськості та любові до України, до її культури, національних традицій **Віра Романівна** в своїй книжці «Грамматика любови» з великим занепокоєнням змалювала безрадісну картину стану сучасної середньої освіти, де «Довкіллю» вже немає місця. А «Довкілля» вчило дітей бути людьми майбутнього на основі розробленої технології «вирощення у дітей життєствердного національного образу світу», аналогів якої немає у вітчизняній і світовій літературі. З великим болем звертається академік до можновладців, до тих, хто дасть можливість дітям здобути освіту XXI століття. Ось її **звернення**: «Сокіл-рід: здвигни силу свою! Знайди дітей своїх – соколів, які захистять свій народ від без-образної освіти, від сегментації свідомості дітей, перекривають їм дорогу в «Окно Овертона» (Вікно мож-

ливостей)». Краса Духу **Віри Романівни** – у високому рівні громадянської позиції, глибокому занепокоєнні за стан української освіти. У статті «Ще про «Трикутник смерті» (кадри, кошти, час) української освіти» В. Р. Ільченко нагадує, як через зміст освіти можна прямувати до самознищення українського суспільства. Мова йдеться про зміст освіти і про його небезпечні фактори, до яких науковець відносить: «замість фундаменталізації змісту освіти як умови безпеки нації в діючій освіті панує фактологічність змісту – близько ста тисяч «основних» понять стандарту освіти закладаються в дитячу свідомість, що призводить до парадоксального факту: чим більше дитина знає, тим менше вона розуміє. Небезпечною для сучасної освіти є сегментована свідомість, якій недоступні високі рівні інтелекту, соціальна зрілість, відповідальність. З великим занепокоєнням автор говорить про відсутність категорії «образу світу» ні в стандарті, ні в програмах, ні в підручниках, а в «Довкіллі» якраз і представлені технології «неперервного вирощення кожною дитиною свого життєствердного національного образу світу – від дошкілля до випускаючого класу» [6, с. 207-209]. Незважаючи на всі труднощі й перепони В. Р. Ільченко не втратила Краси і Сили Духу в боротьбі за достойну освіту для наших підростаючих поколінь.

На жаль, про Красу Духу вчених, педагогів сьогодні мало говорять, але вони не просто достойні, щоб про них говорити, але й є ідеальним зразком для наслідування для нашої молоді. В кінці 80-х років ХХ століття в системі середньої освіти почали з'являтися нові типи шкіл – ліцеї, гімназії. Педагогічна думка збагачувалася плідними науковими здобутками педагогів-новаторів. Директор Лисичанської школи повного дня №17 **Світлана Василівна Белуха** своїми невтомно-героїчними зусиллями відкрила Лисичанську багатопрофільну гімназію і почала активно співпрацювати

Духовність – ідеал взаємодії людей усього світового товариства з вишами Луганська. Вдалося створити унікальну творчу взаємодію педагогічного колективу, учнів гімназії і викладачів університетів, які читали гімназістам за рахунок годин повного дня дисципліни духовно-морального, загальнокультурного, естетичного спрямування (змісту), були науковими керівниками у юних науковців Малої Академії наук. Це була школа Найвищого Інтелекту, Радості, Доброти і Краси, яка виховувала не просто добре освіченого випускника, а найголовніше – Людину майбутнього. Гімназістам читали курси «Культура почуттів», «Основи естетики і мистецтвознавства», «Естетика поведінки», «Золоте правило моралі», «Історія культури і мистецтва України», «Історія зарубіжного мистецтва», які сприяли вихованню у них системи загальнолюдських, національних, духовно-моральних цінностей, образу людини культури з високорозвиненими естетичними почуттями, почуттями людської гідності, відповідальності, патріотизму» дбайливого ставлення до рідних і чужих людей, до всього живого, усвідомлення цінності людського життя: Людина – найвища цінність на Землі.

Світлана Василівна Белуха – народний учитель СРСР, заслужений учитель України, кавалер ордена Княгині Ольги, Почесний громадянин міста Лисичанська створила авторську модель школи Успіху, школу-гімназію, яка за своїм змістом і оригінальністю педагогічних рішень є неперевершеною в Україні. Випускники цієї гімназії – високоосвічені інтелектуали, серед яких **49 кандидатів наук**, кожний третій і четвертий медаліст, **у кожного п'ятого і шостого червоний диплом університету, 420** працюють в системі середньої і вищої освіти. Але найголовніше те, що увага директора й педагогічного колективу зосереджена на мистецтві виховання дитячої душі, духовності, сердечності, працелюбства, смислової краси вчинків, багатства духовного світу, потреби у «сприйнятті чужої радості як своєї», культури взаємодії з іншими людьми. Лейтмотивом педаго-

Педагогіка школи

Духовність – ідеал взаємодії людей усього світового товариства

гічних зусилля **Світлани Васиївни** та її однокласців-колеґ є невпинне прагнення зробити дітей щасливими, щоб їхні мрії, намічений життєвий шлях реалізувалися, щоб створена в гімназії атмосфера краси, довіри, культури взаємин, доброта і справедливість слугували самовдосконаленню особистості.

Ця невеличка на зріст жінка має могутню силу Духу, незламність і наполегливість у досягненні мети, нескінченні прагнення до вершин досконалості. Її Краса Духу – це невтомні пошуки педагогічних інновацій, самовідання любов до дітей, які для неї завжди були рідними.

Пригадується чимало історій, якраво свідчать про багатство внутрішнього світу прекрасного педагога, керівника інноваційного закладу, яка кожний день творила подвиг в ім'я розквіту дитячих душ, їх розуму і таланту. Незважаючи на всі труднощі, гімназія стрімко розвивалася і славилася своїми інноваціями завдяки Духу Людськості, який був створений мудрим шукачем нових тернистих шляхів педагогічної творчості, мистецтва виховання Людини **Світланю Васиївною Блухою**. Її Краса Духу полягає у безмежній самовідданості дітям, відповідальності за їх майбутнє та служіння їм. Вона має невичерпний творчий потенціал. На кожний день в гімназії нова мелодія шкільного дзвінка; при складанні розкладу уроків урахується темперамент учителя, щоб один за одним не були в класі однотипними (флегматики, меланхоліки). Кожний день вона додає «йоту нового» в життя гімназії. Її кредо – невпинна творчість, яка слугує щасливому дитинству гімназистів і рухає їх по шляху досягнення життєво значущих ідеалів.

Світлана Васиївна створила особливий стиль життя гімназії на основі «живої педагогіки», високодуховної взаємодії дітей, батьків, вчителів. У центрі цього трикутника – дитина, якою опікуються і батьки, і вчителі у тісній співпраці. Переступаючи поріг гімназії, учень потрапляє в естетичне середовище, такий культурно-освітній простір, який створює оптимі-

стичний настрій і стає «мотиватором» установки на успішне навчання. Це – затишний «сімейний будинок», в якому панують взаєморозуміння, підтримка, доброта, любов. Сучасний інтер'єр, найновіше комп'ютерне оснащення надихають на серйозну інтелектуальну працю, бажання бути сучасним, культуро- і природовідповідним. На це надихає Духовна Краса, Краса Духу **Світлани Васиївни Белухи**, розумом, високим рівнем культури, сердечністю, материнською любов'ю, високим дієвим патріотизмом, творчістю і мистецтвом виховання підростаючих поколінь якої, здійснюється самореалізація Людини як найвищої цінності життя, яка прагне до ідеалу, удосконалення, успішності, творчості, реалізації життєвих планів, повноцінного людського щастя. Навіть в страшні часи військових дій в Лисичанську **Світлана Васиївна** зуміла зберегти не тільки свою Красу Духу, а й Красу Духу гімназії, якій вона присвятила все своє життя.

Краса Духу пов'язана з любов'ю до людини, побудовою свого життєвого шляху на засадах устремління до вершин, з прагненням до самовдосконалення навіть через біль. Сьогодні варто говорити про Красу Духу вчителя, вчителя-модиста, заслуженого вчителя України, кандидата педагогічних наук, Лицаря Гуманної Педагогіки **Світлану Андріївну Сирійко**, яка в Донецькому ліцеї «Коллеж» утверджувала ідею «Завтра починається сьогодні з краси Духу вчителя». Будучи активним послідовником гуманістичної педагогіки Шалви Амонашвілі, вона взяла собі в спільники Знання, Слово, Мудрість, Щедрість, Доброту, Безкорисливість, Натхнення, Творчість, Цікавість, Віру, Надію, Любов і Гумор. Вона вважала за необхідне користуватися сходами Духовного зростання, а ці сходи є молитвою, яка благословляє вчителя на духовну взаємодію зі своїми учнями. Це молитва Ш. О. Амонашвілі: *«Господи! Якщо ти створив нас за Образом і Подобою Своєю, значить, зародок зерна Культури є Воля Твоя в нас. І якщо спрямував нас на шлях учительсь-*

кий, значить, *Воля Твоя, щоб пробуджували ми в Дитині Дар Твій. Але дай нам сили розкрити його в самих себе, і дай нам мудрість, щоб пробудити Чудовий Зародок в дітях наших. Да буде Земля Твоя на Небесах Сяючої Зіркою Культури! Амінь!*» [24, с. 50].

Сформувати Духовність у дітей вчителька прагне через Красу думки і Красу слова, а уроки вона проводить як уроки вселенської душі, як пошуки гармонії і таємничого смислу [24, с. 134]. Специфічна особливість і оригінальність педагогічної творчої **Світлани Андріївни** полягає в оригінальній методиці викладання літератури. Вона взяла на озброєння біоадекватну методику академіка Н. В. Маслової, яка передбачає налаштування частот біостеми «Людина» на індивідуальні ритми, які закладені в ній природою. Оригінальність цих методик створює в організмі взаємодію обох півкуль головного мозку, що забезпечує цілісність мислення. Вчені визначають ритми головного мозку (бета-ритми, альфа-ритми, дельта-ритми, тета-ритми), які сприяють активізації творчого мислення.

Світлана Андріївна виявила, що на біоадекватному уроці уявлення про навчальну інформацію формується в зоні комфортного мислення в режимі альфа- і тета-хвиль, що зумовлює гармонійне поєднання тіла, мозку і душі. Нетрадиційно звучать її біоадекватні уроки, особливістю яких є робота з мислеобразами, які забезпечують завдяки почуттям цілісний образ того, що вивчається і спирається на спомин раніше сприйнятих відчуттів явищ, предметів, подій та надходження інформації природними каналами. Заслуговує на увагу інформація, яка розкриває смисл і процес використання мислеобразів – «створення мислеобразів здійснюється у формі приємної внутрішньої мандрівки до власного духовного світу», що забезпечує і можливість пошуку на творчому рівні ідеалів особистості. **Н. В. Маслової** опорні образи, які наповнені вичерпною

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Акимов А. Е. Отражение духовной роли России в развитии земной цивилизации: [доклад на международной общественно-научной конференции «Духовный образ России в философско-художественном наследии Н. К. и Е. И. Рерих»]. – М., 1996.
2. Александров И. А. Космический феномен человека: человек в антропном мире. – М.: Агар, 1999. 432 с.
3. Бердяев Н. А. Самопознание. – Лениздат, 1991. 398 с.
4. Гончар О. Собрание починений в 5 тт. – М., 1974. – Кн. 3: Собор. Твоя заря. 654 с.
5. Гончар О. Твори в 6 т. – К.: Дніпро, 1978. Т. 1: Фронтіві поезії. Прапорносі: роман; новели. 504 с.
6. Грамматика любви: науково-публіцистичне видання / укладач В. Р. Ільченко; під ред. В. Р. Ільченко, В. А. Продавчича. – Полтава-Одеса, 2017. 304 с.
7. Девять шагов к гармонии (Из мирового духовного наследия). – Харьков: Прапор, 1999 – С. 8.
8. Дмитриева Л. Приказ учителя: философско-поэтический эскиз к картине Н.К.Рериха / Электронный ресурс. Режим доступа: URL: http://svitk.ru/004_book_book/13b/3067-dmitrieva-prikaz_uhitelya.php
9. Леонов О. //Строитель культуры. №8.
10. Ильин И. А. Путь к очевидности. – М.: Республика, 1993. 432 с.
11. Кафарський В. І. Духовні істини і моральні цінності дюдини. 2016. 508 с.
12. Клизовский А. И. Основы миропонимания новой эпохи. – Минск: ООО «Вида-Н» – ИП «Лотоць», 1998. – 816 с.
13. Крымский С. Б. Контуры духовности: Новые контексты идентификации // Вопросы философии. 1992. № 12. С.21-22.
14. Листопад А. Реквієм небесній сотні. Солоний Хрещатик / Электронный ресурс. Режим доступа: http://kagosvita.at.ua/publ/shkilna_osvita/solonij_khreshhatik_prisvjacheno_nebesnij_sotni/8-1-0-8
15. Лихачев Б. Т. Философия воспитания: специальный курс. – М.: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2010. 335 с. (Педагогическое наследие).
16. Лихачев Д. С. Письма о добром и прекрасном / сост. и общая ред. Г. А. Дубровской. – Изд. 3-е. – М.: Дет. лит., 1989. – 238 с.

/ Електронний ресурс. Режим доступу: URL: http://thelib.ru/books/lihachev_dmitriy/pisma_o_dobrom_i_prekrasnom-read.html

17. Маслова Н. В. Тайны и явь воспитания. Воспитательный аспект ноосферного образования. – Симферополь: Издатель ФЛП Лемешко К. А., 2011. 168 с.

18. Молодиченко Т. А. Основы ноосферной педагогики // Вести Волгоградского гос.ун-та. Серия 7: философия, 2008. №2 (8). С. 149.

19. Новые контексты идентификации // Вопросы философии. 1992. № 2. С. 21-22.

20. Мамардашвили М. К. Мой опыт нетипичен. – С.-Пб.: Азбука, 2000. С. 245-250.

21. Ольшанська О. Донбаська пташка // Буквинський журнал. 2016. № 3-4 (101-102). С. 41.

22. Придонов А. М. Обретение сути. – М.: Фолиум, 1999.

23. Рерих Е. И. Живая этика. / Електронний ресурс. Режим доступу: http://modernlib.ru/books/terih_elena/agniyoga_zhivaya_etika/read/

24. Сироижко С. А. Завтра начинается сегодня с красоты духа учителя. – Краматорск, 2017. 196 с.

25. Сковорода Г. Афоризмы // Развитие та довкілля: всеукр. щомісячне видання. – 2015. №6 (29), червень. С.3. / Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <http://gidna.ua/2012/12/290-gokiv-tomu-narodyvsya-hryhorij-skovoroda/>

26. Сковорода Г. Афоризмы. / Електронний ресурс. Режим доступу: URL: <http://www.ukrcenter.com/Література/Тригорій-Сковорода/19801-2/Афоризми>

27. Сковорода Г. Повна академічна збірка творів / за ред. Л. Ушкалова. - Харків-Едмонтон-Торонто: Майдан; Вид-во Канадського Інституту Укр. студій, 2011. 1400 с.

28. Соммер Д. С. Мораль 21 века. - М.: Кодекс, 2014. 480 с. / Електронний ресурс. Режим доступу: URL: http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=8346810

29. Франк С. П. Духовные основы общества. – М.: Республика, 1992.

30. Фром Э. Бегство от свободы. Человек для себя. – Мн., 1998. С. 507

31. Циолковский К. Э. Грезы о Земле и небе. – Тула, 1986.

32. Шевченко Г. П. Виховання краси духу: теоретичний і практичний аспекти // Мистецтво виховання людини : колективна монографія. – К.: Пед. думка, 2017. – С. 4 -33.

інформацією в певному алгоритмічному порядку, назвала образами. Новизна наукового підходу до викладання уроків літератури у С. А. Сироижко полягає в тому, що ці уроки є «творчість на всіх рівнях буття, навчання і виховання цілісної особистості у відповідності з Загальними Законами Світу, Загальними Законами Людського Співтовариства і спеціальними законами педагогіки, психології і фізіології» [24, с. 137].

Новаторство вчителя полягає у створенні для учнів поля творчості й утвердження Краси Людського Духу через оригінальні форми уроків: уроки-портрети, уроки-мандрівки, уроки-пошуки, уроки-вичення художнього образу, уроки-краси, мистецтвознавчий колаж, уроки-майстерні, розгляд естетичних позицій письменників, урок-удосконалення, урок-провокація, уроки-почуттів – сповіді, вдячності, інтриги, одкровення, оберігу, доброти, молитви, пам'яті, мудрості тощо. Специфічність цих уроків – спрямованість на формування духовно-морального і естетичного світогляду учнів з опорою на уявлювані образи. Учитель пропонує дітям педагогічні вправи, що передбачають спільне переживання вчителя і дітей за чистоту помислів і дій.

Краса Духу вчителя полягає і в мистецтві виховання Краси Духу вихованців. Світлана Андріївна сприймає Красу Духу як універсум педагогічної Культури. Вона в своїй діяльності акцентує увагу на необхідності культуроформування Краси Духу у вихованців через такі добродітності – Краса, Віра, Надія. Кожна з цих добродітностей виражає зміст Краси Духу. Педагог наголошує – силою Духу є Краса. Педагогічна віра в учня за **Ш. Амонашвілі**, виявляється у вмінні вчителя «домальовувати» образ учня, результатом віри є Надія. Красу Духу вчителя, як уважає Світлана Андріївна, відображено у словах **І. Гльїна**: «Це ніби-то Духовні Руки, якими людство бере світ»; найтонша енергія: психічна, полум'яна,

сердечна енергія свідомості; енергія, яка сприяє вихованню у дітей найвищої радості; найвищий прояв педагогічної культури».

Треба сприйняти душею, серцем, розумом і мудрістю Всім, хто причетний до виховання Людини, вірш Л. Дмитрієвої «Наказ вчителю», в якому вчитель постає в образі птаха і який є життєвим кредо С. А. Сироїзко:

*«Как надо высоко летать,
чтобы однажды осознать,
что смерть,
как камень с высоты –
то слишком просто;
что во сто крат труднее жить.*

*У самой у земли
расправит крылья –
и вновь взлететь!
Как нужно высоко взлететь!
Как долго жить.
Как многого желать.
Как тяжело заблуждаться.*

*Чтоб это
Вот в таком полёте
Осознать!
Не падай, птица!
Но лучше приготовься к бою.
Зло на Земле достигло апогея,
И в битве с ним
Бесценно каждое крыло» [8].*

Краса Духу вчителя, викладача університету полягає в тому, що «це – Цілий Світ, де очі Серця досягають яснобачення. Це прекрасна держава, повелитель якої – Краса. Увійдуть в цю державу Діти, Студенти – і все зле, зайве, несправжнє, брехливе знімається ніжною любов'ю Вчителя. І замисляться діти – глибоко прозрівши. Захочеться тиші, покою, миру, щоб ніякий шорох не порушив прекрасної людської думки, не заплив Красу Духу ... Не падай Білий Птах!» [24, с. 162].

Краса Духу є ознакою Людини, яка прийшла в наш земний Світ вносити вищі космічні енергії для створення ноосферної цивілізації.

Галина Шевченко
КРАСОТА ДУХА УЧИТЕЛЯ: теорія і практика

Обстоятельный научный экскурс в проблему духовности человека, его природы, собственные представления феномена «духовности», quintэссенцию которых представлено в статье авторским определением понятия «духовности», позволили автору предложить украинскому учительству научные основы воспитательного процесса, призванного рождать «человеческое в человеке», возрождать духовность как воплощение лучших образцов человеческого поведения с позиций Красоты человеческого Духа.

Автор отмечает, что у подрастающих поколений необходимо воспитывать Красоту Духа, начиная уже с дошкольного и младшего школьного возраста. Как это делать в учебных заведениях, иллюстрирует на конкретных примерах альтернативного воспитания, осуществляемого академиком АПН Верой Ильченко, директором-новатором Светланой Белухой и учителем-методистом Светланой Сыроежки. Автор отмечает, что о Красоте Духа ученых, педагогов сегодня мало говорят, и убеждает читателя, что это следует делать, потому что для нашей молодежи они являются идеальным образцом для подражания. Статья заинтересует и ученых, исследователей проблем духовности, и практиков-новаторов, учителей, сознательную украинскую общественность.

Ключевые слова: человек как космопланетарное явление, духовность, калокагатия, «живая педагогика», жизненная энергия, красота и дух, альтернативное воспитание, учитель – идеальный образец Красоты Духа.

Halyna Shevchenko
BEAUTY OF TEACHER'S SPIRIT: THEORY AND PRACTICE

The fundamental scientific insight into the problem of spirituality of a Human Being, his/her nature, his/her own vision of such a phenomenon as 'spirituality', the quintessence of which was presented by the author's definition of the notion 'spirituality', enabled the author to provide Ukrainian teachers with scientific backgrounds of the bringing-up process the aim of which is to arouse 'humane features in a human being', revitalize spirituality as the embodiment of the best patterns of human behavior through the spectacle of the Beauty of the Human Being's Spirit.

The author stresses that it is necessary to bring up the beauty of the Spirit in our next generation starting from the preschool and primary school ages.

As to the problem of how to do this in educational institutions, the article gives specific examples taken from alternative education, which is carried out by the academician NAPN Vera Ilchenko, the director-innovator Svetlana Belukha and the teacher-methodologist Svetlana Syroizhko.

It is pointed out that nowadays we speak very little about the beauty of the Spirit of scientists and teachers, and the reader is being convinced that they are worthy to be spoken about being ideal role models for our youth.

The article will be interesting for scientists, researchers of the problems of spirituality, and practitioners-innovators, teachers, conscious Ukrainian society.

Key words: human being as a cosmoplanetary phenomenon, human heart, spirituality, vital energy, kalokagathia, «living pedagogy», beauty and spirit, alternative education, the teacher as the perfect example of Beauty of the Spirit.